

Павло Артьомов*кандидат соціологічних наук, старший викладач
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна***Pavlo Artyomov***Ph.D. in Sociology, Assistant professor at Department of Sociology,
V.N. Karasin Kharkiv National University*

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ФУТБОЛЬНОГО ХУЛІГАНІЗМУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСКИХ НАВКОЛОФУТБОЛЬНИХ ПРАКТИК

Стаття присвячена аналізу основних європейських зразків футбольного фанатизму і футбольного хуліганізму. Фокусом аналізу є навіколофутбольні практики, які характерні для субкультур футбольних фанатів і хуліганів. Автором виділено основні стилі та підстили навіколофутбольних практик; зроблено висновок щодо формування на пострадянському просторі особливого підстилю навіколофутбольних практик. Сучасні пострадянські футбольні фанати та футбольні хулігани відтворюють набір навіколофутбольних практик, що засновані на оригінальній радянській традиції колективних практик та є унікальним поєднанням різних стилів та підстилів навіколофутбольних практик. Їхня реалізація має значний вплив не лише на субкультуру футбольних фанатів і футбольних хуліганів, а й на суспільство в цілому.

Ключові слова: футбольний фанатизм, футбольний хуліганізм, навіколофутбольні практики, стилі та підстили навіколофутбольних практик.

The article is devoted to analysis of main European football fanaticism and football hooliganism examples. Football related practices which are inherent to football fans' and hooligans' subcultures are the main element of the analysis. The analysis highlighted main styles and sub-styles of football related practices. It was concluded that specific sub-style of the football related practices was formed on the post-Soviet area. Modern post-Soviet football fans and football hooligans reproduce set of football related practices which is based on the original Soviet tradition of collective practices and is a unique combination of different football related practices, their styles and sub-styles. This post-Soviet sub-style has a substantial impact not only on football fans' and football hooligans' subcultures, but on the society in general.

Keywords: football fanaticism, football hooliganism, football related practices, styles and sub-styles of football related practices.

Стаття посвящена аналізу основних європейських образців футбольного фанатизма і футбольного хуліганізму. Фокусом аналізу являються околфутбольные практики, которые характерны для субкультур футбольных фанатов и хулиганов. Автором выделены основные стили и подстили околфутбольных практик; сделан вывод о том, что на постсоветском пространстве сформировался особый подстиль околфутбольных практик. Современные постсоветские футбольные фанаты и футбольные хулиганы воспроизводят набор околфутбольных практик, основанных на оригинальной советской традиции коллективных практик и являющихся уникальным сочетанием различных стилей и подстилей околфутбольных практик. Их реализация имеет существенное влияние не только на субкультуру футбольных фанатов и футбольных хулиганов, но и на общество в целом.

Ключевые слова: футбольный фанатизм, футбольный хулиганизм, околфутбольные практики, стили и подстили околфутбольных практик.

Більшість країн світу стикаються з феноменом футбольного фанатизму та проблемою насильства футбольних хуліганів. Глобалізація футболу та футбольного фанатизму призвели до перетворення їх на елементи масової культури, що актуалізує необхідність дослідження таких феноменів, як футбольний хуліганізм та навколофутбольні практики. В амках кожної спільноти футбольних фанатів є певні відмінності в залежності від особливостей національної культури в цілому та футбольної культури, зокрема.

Актуальність цієї статті зумовлюється значним поширенням і підвищенням популярності футбольного фанатизму, а також суттєвим збільшенням кількості відвідувачів міжнародних футбольних матчів в рамках різних футбольних турнірів. Цей процес потребує ґрунтовного соціологічного вивчення субкультур футбольних фанатів та футбольних хуліганів, а також розуміння особливостей їхніх проявів і притаманних цим субкультурам практик.

Метою аналізу є з'ясування спільного та відмінного у національних зразках футбольного фанатизму та пов'язаного з ним футбольного хуліганізму.

Перш за все зазначимо, що футбольними хуліганями та футбольними фанатами ми вважаємо ту частину футбольних вболівальників, яка має відношення до специфічних субкультур (футбольного хуліганізму та футбольного фанатизму), розділяє їхні норми та цінності, певні колективні практики, символіку та діє відповідно до них. В даній статті ми зосереджуємо увагу на європейських зразках футбольного фанатизму, насильства й агресії футбольних фанатів, наслідком яких може стати формування певної субкультури футбольних хуліганів.

Фокусом нашого аналізу є навколофутбольні практики. У своєму розумінні практик ми спираємось на концепцію Хайдегера, що визначає практики як повсякденні дії людини, які конструюють та виявляють її ідентичності та відбуваються завдяки засвоєнню засобів соціального існування в контексті спілкування [1, с 97-98]. З огляду на це, ми визначаємо навколофутбольні практики як узвичаєні дії, які інтерналізуються завдяки відвідуванню футбольних стадіонів, спілкуванню з носіями субкультур футбольних фанатів та футбольних хуліганів або спостереженню за ними. До навколофутбольних практик включаються, зокрема, засоби підтримки певної футбольної команди та поведінка на трибунах й за їхніми межами.

Навколофутбольні практики, які притаманні футбольним хуліганам європейських країн, є конітивним елементом субкультури футбольного хуліганізму, в якому знайшли своє відображення цінності та норми цієї субкультури, її символіка тощо. Насильство як невід'ємний компонент навколофутбольних практик футбольних хуліганів актуалізує асоціальний характер їхньої субкультури. Проте говорити про одноманітність цієї субкультури в європейському контексті неможливо. Саме тому ми вважаємо за необхідне виокремити стилі та підстили європейських навколофутбольних практик.

Існує суттєва різниця між напрямками розвитку та стилями поведінки футбольних фанатів та футбольних хуліганів. Форми поведінки, які пов'язані з підтримкою футбольного клубу на стадіоні, особливо аудіовізуальні засоби підтримки, стають загальними для переважної більшості європейських фанатських рухів. Розбіжності між ними, в першу чергу, пов'язані з національними особливостями, які можуть впливати на їхню інтенсивність, але сама структура та стратегії реалізації стають дедалі більш універсальними. На цьому тлі відмінності європейських навколофутбольних практик перш за все пов'язані з насильницькими діями футбольних хуліганів.

На нашу думку, можна виділити два основних стилі реалізації навколофутбольних практик – «південний» та «північний». До першого стилю відноситься поведінка футбольних фанатів та хуліганів з таких південно-європейських країн, як Італія, Іспанія, Португалія, Греція, Сербія, Хорватія, Словенія, Румунія та Угорщина. Поєднуючи в одну групу представників фанатських рухів цих країн, ми виходили з того, що для підтримки своєї команди основний акцент вони роблять на аудіовізуальних засобах, тобто на створенні атмосфери яскравого свята на трибунах за допомогою піротехнічних засобів, великої кількості прапорів, клубних шарфів тощо. Стосовно агресії, спрямованої в бік фанатів інших клубів, в першу чергу, можна говорити про вербальну агресію. Щодо фізичної агресії представників «південного» стилю навколофутбольних практик, то вона має доволі жорстокі форми, оскільки під час зіткнень, які носять спланований чи спонтанний характер, використовується доволі широкий арсенал підручних засобів. До них відноситься холодна зброя, яку можна поділити на ситуативну, тобто таку, яка потрапляє в руки безпосередньо

під час бійки (каміння, урни, склянки, пляшки, меблі та їхні складові), та заздалегідь заготовлену (кустарного або промислового виробництва). Мають місце випадки широкого використання піротехнічних засобів, а інколи і вогнепальної зброї [2]. Результатом подібної поведінки стають численні тяжкі поранення та травми, а часом і літальні випадки. Зазначимо, що навколофутбольні практики представників «південного» стилю нерозривно пов'язані з їхніми політико-ідеологічними та релігійними позиціями, що призводить до загострення протистоянь, ескалації агресії, в тому числі по відношенню до керівництва певного клубу, а також до національних футбольних організацій. У згаданих вище країнах футбольний фанатизм є потужним громадським рухом з чіткою структурою та внутрішнім розподілом функцій. Футбольні фанати є активними учасниками акцій протесту та громадянської непокори. В рамках «південного» стилю навколофутбольних практик доволі важко провести кордон між футбольними фанатами та футбольними хуліганями, тому що участь у масовому насильстві нерідко пов'язана з ситуативними факторами. Вплив цих факторів призводить до того, що чисельність учасників насильницьких практик важко визначити. За цих умов в угрупованнях, які сповідують цей навколофутбольний стиль, рівень структурованості та рольової диференціації при реалізації насильницьких практик доволі низький, проте він суттєво зростає під час підготовки та реалізації аудіовізуальних форм підтримки клубу на стадіоні. Представників «південного» стилю не можна стовідсотково назвати футбольними хуліганями. Було б точніше говорити про «бойових ультрас», орієнтованих на насильство за сприятливих для його виникнення умов, але відвідування матчів та підтримка команди є не менш важливим елементом «південного» стилю навколофутбольних практик.

Якщо у випадку з «південним» стилем відмінності існують і вони пов'язані, в першу чергу, з національними та релігійними особливостями тих чи інших його представників, то у випадку з «північним» стилем навколофутбольних практик різниця між національними стилями та зразками футбольного хуліганізму пов'язана з структурними характеристиками та базовими принципами поведінки футбольних хуліганів. До «північного» стилю навколофутбольних практик можна віднести футбольних фанатів Англії, Шотландії, Ірландії, Уельсу,

Голландії, Бельгії, Німеччини, Польщі, Чехії, Данії, Швеції, Болгарії.

Аналіз особливостей національних фанатських субкультур та стилів цих країн дозволяє дійти висновку, що «північний» стиль навколофутбольних практик більш складний та багатогранний феномен, ніж «південний» стиль. Якщо в межах останнього з культурним зразком можна визначитись доволі швидко – це італійська субкультура ультрас, то в межах другого можна виділити два підстили: «західний» (британсько-голландський) та «східний» (польсько-німецький). До першого належать угруповання футбольних хуліганів Англії, Шотландії, Ірландії, Уельсу, Голландії, Бельгії та країн Скандинавії. До другого – Польщі, Німеччини, Словаччини, Чехії. Також в рамках однієї держави можуть існувати угруповання, які представляють різні стилі та підстили (Франція та Болгарія).

Однією з найважливіших особливостей «північного» стилю є чіткий розподіл на хуліганів, футбольних фанатів та інших відвідувачів масових спортивних заходів. Цей розподіл пов'язаний з тією роллю, яка надається насильству, що стає основною колективною практикою. Саме стосовно питання насильства та організації зіткнень хуліганів «північний» стиль навколофутбольних практик поділяється на «західний» та «східний» підстили. Так, першому притаманний як спланований, так і ситуативний характер зіткнень з іншими футбольними хуліганями. Для «західного» підстилю характерні сплановані бійки, схожі на військові спецоперації, які ретельно готуються, в тому числі за участю розвідників, які обов'язково входять до складу угруповань. Основною метою футбольних хуліганів є захват території супротивника (сектору стадіону або бару, де вони регулярно збираються). В рамках подібних акцій доволі часто використовуються підручні засоби (пляшки, каміння, кийки, іноді ножі). У випадку ж зі «східним» підстилем більшість бійок проходить за умов двосторонньої домовленості, найчастіше за відсутності сторонніх спостерігачів. Якщо «західний» підстиль базується на тактиці, то «східний» - на фізичній підготовці футбольних хуліганів. Варто зазначити, що підтримка команди на стадіоні в рамках «західного» підстиля носить яскраво виражений аудіохарактер, тобто використовуються пісні та вигуки. «Східний» підстиль передбачає використання на трибунах аудіо-візуальних засобів, характерних для «південного» стилю

навколофутбольних практик, але футбольні хулігани майже не мають відношення до їхньої підготовки, а виступають як допоміжна сила або контролюють процес.

Загальним для всього «північного» стилю є те, що його представники вкрай мінімізують використання в одязі клубної символіки. Проте адепти «західного» підстилю розділяють певні принципи в одязі, які впровадили англійські футбольні хулігани. Ця стратегія формування зовнішнього вигляду футбольних хуліганів ґрунтується на використанні певних брендів дизайнерського та коштовного спортивного одягу. Основною метою цієї стратегії є розчинення в міському натовпі. У випадку зі «східним» підстилем одяг здебільшого спортивний, найчастіше відомих боксерських торгових марок. Подібний розподіл пов'язаний з тим, що процес ідентифікації футбольних хуліганів в рамках «західного» підстилю проходить саме за певними зовнішніми маркерами, якими стають не лише певні бренди, але й їхня комбінація. У «східному» підстилі за умов попередньої домовленості використання певних маркерів є не обов'язковим, найголовніше - це зручність одягу під час бійок.

Важливою відмінністю згаданих вище підстилів навколофутбольних практик є певна подібність британо-голландської манери навколофутбольних практик та «південного» їх стилю щодо використання доволі широкого арсеналу підручних засобів під час насильницьких дій. У свою чергу, «східний» підстиль навколофутбольних практик передбачає стратегію виключення підручних засобів під час зіткнень футбольних хуліганів за попередньою домовленістю.

В межах «північного» стилю навколофутбольних практик відбувається формування окремої субкультури футбольних хуліганів, яку можна чітко виділити зі спільноти футбольних фанатів не лише за фактором виконання певного набору колективних практик, а й за самономінацією її безпосередніх активних учасників.

Особливість пострадянської субкультури футбольних хуліганів полягає в тому, що вона базується на традиціях реалізації оригінальних навколофутбольних практик, які були сформовані ще в межах радянської культури [3]. Про наявність футбольних фанатів можна говорити лише в деяких республіках європейської частини колишнього СРСР. З огляду на це, у коло нашої уваги потрапили такі країни, як Україна, Білорусія, Росія та країни Прибалтики. В рамках моностилістичної радянської культури відвідувачі футбольних матчів розглядали-

ся лише як спортивна публіка поціновувачів гри. Надмірний потяг до футболу або захоплення певним футбольним клубом та занадто емоційні реакції на перебіг гри призводили до вилучення зі стадіону. Проте в 1980-х роках сформувалась оригінальна радянська субкультура футбольних фанатів, що стала базою для подальшого розвитку навколофутбольних практик. У свою чергу, становлення пострадянської субкультури футбольних хуліганів здійснювалось завдяки певному культурному інсценуванню, зокрема інтеріоризації в її межах британо-голландського та польсько-німецького підстилів «північного» стилю навколофутбольних практик, що призвело до певної нормативної регуляції насильницьких практик та високого рівня адаптивності футбольних хуліганів щодо різних типів цих практик. В умовах стрімкого розвитку футбольного фанатизму та футбольного хуліганізму на пострадянському просторі прояви різних стилів та підстилів навколофутбольних практик змінюються доволі хаотично, що призводить до змішування та поєднання принципово різних моделей навколофутбольних практик. Так, в рамках одного фанатського руху, певного футбольного клубу можуть співіснувати фанатські об'єднання та угруповання футбольних хуліганів, що представляють різні, а інколи і принципово різні стилі навколофутбольних практик. Існує певна залежність між часом включення в навколофутбольні практики та основним їхнім підстилем серед пострадянських футбольних фанатів та футбольних хуліганів. Ті, хто залучився до футбольного фанатизму наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр., відтворюють навколофутбольні практики, що характерні, скоріше, до південного стилю навколофутбольних практик. Футбольні фанати та футбольні хулігани, що прийшли на стадіони в другій половині 1990-х та на початку 2000-х рр., надають перевагу британо-голландському підстилю «північного» стилю навколофутбольних практик.

Аналіз особливостей генези та розвитку субкультур футбольних фанатів та футбольних хуліганів на пострадянському просторі дозволив нам зробити висновок, що на базі російського та українського рухів має місце процес формування оригінального пострадянського підстилю «північного» стилю навколофутбольних практик. Сучасні пострадянські футбольні фанати та футбольні хулігани відтворюють оригінальний набір навколофутбольних практик. Сутність його полягає у тому, що з одного боку, це поєднання традиційних колективних практик британо-голландської та польсько-

німецької моделей, а з іншого боку – значна політико-ідеологічна складова навколофутбольних практик, яка, скоріше, характерна для «південного» стилю. Така ситуація в пострадянському футбольному фанатизмі та футбольному хуліганізмі є передумовою

їхнього потужного громадського потенціалу з можливістю активної участі не лише в загальноєвропейських навколофутбольних практиках, але й у пострадянських суспільно-політичних процесах, зокрема у акціях протесту та громадянської непокори.

Література

1. Ставцев С. Н. Введение в философию Хайдеггера / С. Н. Ставцев – СПб. : Лань, 2000. – 192 с.

2. Marsh P. Football Violence in Europe [Electronic resource] / P. Marsh, K. Fox, G. Carnibella, J. McCann, J. Marsh. – Mode of access : http://www.sirc.org/publik/football_violence.html.

3. Артьомов П. М. Субкультура футбольних хуліганів: особливості прояву та соціологічного вивчення на пострадянському просторі / П. М. Артьомов // Український соціум: соціологія, економіка, політика : науковий журнал. – 2005. – №2 – 3 (7 – 8). – С.20 – 25.